

MİR CELAL PAŞAYEVİN ARAŞTIRMALARINDA FÜZULİ KONUSU

Fuzuli`s Subject in the Investigation of Mirjalal Pashayev

Ağaverdi HALİL*

Özet: Mektelede ünlü yazar ve bilim adamı Mir Celal Paşayev'in edebiyat araştırmalarında Füzuli konusundan bahs edilmektedir. Araştırmacının bilimsel yöntemleri, yaklaşımları, Füzuli edebi mirası üzerine yaptığı tahliller ve edindiği sonuçlar öğrenilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mir Celal Paşayev, Edebiyat, Araştırma, Füzuli, Konu.

Abstract: In the article Fuzuli`s subject in the investigation of Mirjalal Pashayev is investigated. The scientist`s attitude to Fuzuli`s herdage and the scientific analyzis, literary characters of Fuzuli`s worcs are studied.

Key words: Mirjalal Pashayev, Literature, Investigation, Fuzuli, Subject.

Giriş

Füzulinin edebi kişiliği ve zengin edebi mirası dünyanın çeşitli ülkelerinde araştırılmakta ve öğrenilmektedir. Azerbaycanda da Füzuli konusunda araştırmalar farklı boyutlarda ve çeşitli bağlamlarda yapılmaktadır. Füzuli araştırmalarının ilk mükemmel örnekleri hala 20nci yüzyılın birinci yarısında yazıldı. Bu dönemin ne kadar zor sosyoekonomik koşullara bağlı olduğunu da dikkata alarsak o zaman araştırmacıların yaptığı fedakarlığın da büyüklüğü düşünülebilir.

Sosyoekonomik ve siyasi koşulların oluşturduğu zorluklara rağmen Azerbaycanda edebiyat, kültür ve bilim gelişimine devam etmiş, belli şahsiyetlerin fedakar hizmetleri sayesinde her türlü engelleri aşı bilmiştir.

1930-1940lı yıllar Azerbaycnda pek fazla zorlukların ve her türlü sıkıntıların yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir.1937-1938. yıllarında Azerbaycanda 60 bine kadar insanın öldürülmesi ve ya sürgün edilmesi ile akıllarda kalan Repressiya olayı yaşanmıştır. Azerbaycanın aydınları, yazarları,

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Bölüm Başkanı

bilim ve kültür alanında çalışan insanların çoğu bir kaç yılın içinde mahv edilmiştir. Vatansever ve özgür düşünceli insanların repressiyonu toplumu manevi açıdan çok ciddi şekilde sarsmış ve zedelemiştir. Bu yüzden de belli bir süre içinde milli kültür ve edebiyat araştırmalarına ara verildi. Bu vahim olaydan sonra toplumda yaşanan korku milli meselede, gerek kültür, gerekse de edebiyat olsun çok dikkatli davranmayı gerektiriyordu.

Repressiya bir tek milli düşünceli insanlara karşı olmakla kalmamış, hele bir de üstelik kültür, sanat ve edebiyat mirasına karşı da yönelikti. Çünkü Repressiya operasyonu milli düşüncüyü silmeği ve yok etmeği pılanlıyordu. İkinci Dünya savaşının başlanması bu pılanın sonadək gerçekleşmesine engel oldu.

O dönemde çok tehlikeli siyasi dalgalardan bir şans olarak sağ çıkmayı başaran az sayıda kültür ve edebiyat araştırmacıları eski kültür ve sanat mirasının kollanması için mücadele verdiler. Önce milli kültür mirasının kurtarılmasının formülünü bulabildiler. Kommunist ideolojisinin dini önemsemediğini ve temel ilkeleri açısından ona karşı olduğunu göz önüne alarak bir çok eserlerde din olmadığını, hatta ona karşı olduğunu bele belli örneklerle gösterdiler. Bu da sonuçta kültür mirasının yok olma tehlikesinden kurtulmasını sağlamış oldu. Elbette, içi manevi estetik güzelliklerle dolup taşan bir edebiyat hazinesine ne denilirse denilsin onun güzelliği azalmas ve hiç bir zaman bitmez. Çünkü içinde ruhsal değerleri taşıyan sanat üsürleri o eseri her zaman ayakta tutar ve ona sonsuzadək etki imkanı sağlar.

Milli kültür ve edebiyat mücadilesinin öncülü Mir Celal Paşayev böyle bir zor dönemde doktora tezi olarak Mehemmed Füzulini seçti. 1940 da tamamladığı “Füzulinin poetik hüsusiyyetleri” adlı geniş kapsamlı eseri ile hem Füzuli edebi mirasını olabilesi bir tehlikeden kurtardı, hem de Füzuli araştırmaları tarihinde yeni bir aşamayı başlatmış oldu.

Mir Celal Paşayev, 1908 yılında, Güney Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde dünyaya geldi. Babasının adı Eli'dir. Küçük yaşlarında annesi Gence'ye gelmiş, babası 1918 yılında öldüğünden, ağabeyinin himayesinde büyümüştür. 1918-1919 yıllarında, Hayriye Cemiyeti'nin yardımıyla ilk tahsilini almıştır. Azerbaycan'da Sovyet hakimiyeti kurulduktan sonra Pedagoji eğitimi yapmıştır (1923-1928).

1927 yılında, 1 sayılı Gence Şehir Mektebi'nde öğretmenliğe başlar. 1928 yılında, Gedebey şehrinde, yedi yıllık okula müdür tayin edilir. Hazar Şark Pedagoji Enstitüsünün edebiyat şubesinde (1930-1931) Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün yüksek lisans kısmında tahsilini devam ettirmekle beraber,

öğretmenlikle de meşgul olur (1932-1935). "Füzuli'nin Poetikası" konusunda doktora tezini (1940) yüksek başarıyla savunur. "Kommünist" gazetesinde şube müdürü, "Genç İşçi" gazetesinde yazı işleri müdürü, bu arada Azerbaycan İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü'nde ilmi kariyere başlar (1932-35). Azerbaycan Devlet Üniversitesinde doçentlik yapar ve 1948 yılında profesörlüğe geçer.

Edebi faaliyete 1928 yılından itibaren başlamıştır.

Özellikle, 1940-1950 arasında gerçekçi mizah nesrinin klasiklerinden sayılan eserleri yazar. Edebi mirası 6 romandan ve 300 hikayeden ibarettir.

Romantizm hakkında ciddi araştırmaların müellifidir. Hizmetlerinden dolayı "Gırmızı Emek Bayrağı" (1967), "Oktyabr İnkılabı" (1978) ve iki "Şeref Nişanı" (1950-1958) madalyaları, iki defa Azerbaycan Parlamentosu başkanlık divanının "Fahri Fermam" ile ve başka madalyalarla ödüllendirilmiştir.

1978 yılında vefat etmiş, devlet mezarlığında toprağa verilmiştir.

"Mir Celal büyük bir bilim adamı, bir araştırmacı olarak bilinmektedir. İlk mekalesi 1926 yılında "Yeni Fikir" (7Temmuz) gazetesinde yayınlandı(2, 13).

Araştırmalarında klasik mirasa çok daha önem veren Mir Celal Füzuli şiiri ve şiir uzmanlığının tedkikine dikkat etmiştir.

1940 yılında yayınladığı "Füzulinin poetik hüsusiyyetleri" eseri Azerbaycan fen edebiyat alanında büyük şair Füzulinin şiir hünelerini incelemek, dil üslup özelliklerini açıklamak görevini öne koyan ilk önemli adım olarak nitelendirilmektedir.

1958nci yılda yayınladığı "Füzuli Sanatkarlığı" kitabı ise onun 20 seneni aşkın bir sürede Füzuli konusunda yaptığı çeşitli araştırmaların sonucu olarak meydana çıktı (2. 14).

Mir Celal Paşayevin Füzuli konusundaki araştırmaları bir kaç defa yayınlanmıştır. Füzuli araştırmalarının tamamını kapsayan "Füzuli Sanatkarlığı" kitabı 1958. de yayınlandı. Kitabın içindekiler böyle bir şekilde tasnif edilmiştir:

1. Müelliften. Burada Füzulinin edebi kişiliği ve eserleri kısaca olarak değerlendirilir. Füzulinin bir tek Azerbaycanda değil, bir tek kendi asrının değil, bütün insanların, renesans döneminin, büyük sanatın oğludur. Asrlarca kültür dünyasında şiir, sanat anlaşılan, sevilen her ülkede ve toplumda bu büyük şairin ismi kururla hatırlanır ve her zaman hatırlanmaya devam edecektir(4).

O da vurgulanıyor ki, Füzuli sanatının kuvvetini, makyasını, niteliklerini incelemek ve belirlemek bir kişinin işi değil, bir mektebin işi değil, hatta bir neslin işi bele değil. Bu büyük ve şerefli vazife edebiyat, sanat, dil, felsefe ilimlerinin karşısında durmakta ve çözümünü beklemektedir(4).

2. Başlangıç. Burada edebi gelenekden bahs edilir. Füzuli edebi irsinin bağlı olduğu edebi gelenek, etkilendiği kaynaklar araştırılır.

3. Füzuli şiir hakkında. Burada Füzulinin şiir karşısında koyduğu koşullar açıklanır. “İlmsiz şiir esası olayan duvar gibi olur. Ve esassız duvar gayet bietibar olur” düşüncesinden gelen ilkeler izah olunur.

4. Qəzəllər hakkında. Burada Füzulinin gazel hakkında görüşleri anlatılır. Füzuli gezelleri dört grupta sınıflandırılır:

- a) aşk gazelleri;
- b) felsefi gazeller;
- c) təsviri gazeller;
- d) şikayət gazelleri;

5. Edebi dil özellikleri. Burada Füzuli dilinin edebi özelliklerinden bahsedilir.

6. Menzerele (Tablo). İnsan ve doğa ilişkilerinden bahs edilir ve Füzuli şiirinde kazandığı anlamlar açıklanır.

7. Şiir tekniği ve kültür. Burada gösterilir ki, Füzuli gazeli lirikanın ən yüksək zirvesi demektir.

8. Edebi mantıq.

9. Lirik.

10. Edebi nesri.

Daha eski zamanlara, Nizami dövrüne aid elimizde heç bir yazılı nesr eseri yoxdursa, XVI esrde dahi Füzulinin küvvetli nesr eserleri gibi abidelerimiz vardır. "Şikayetname", "Hediketüs-süeda", "Der te'rifi-Kazi Elaeddin"...gibi nesr eserleri gösterir ki, Fuzuli zamanında Azərbaycanda İşlenmiş, edebi cehetden formalaşmış, orijinal stil kabul etmiş edebi nesr var imiş. Lakin, o zaman ümumiyyətlə Şarkda nesre "esl edebiyat" kimi bakmadığından söz sanatında ancak şiir hüner sayıldığından, nesr pek fazla yaygın değildi. Nesr adına masallar yaranmışdı ki, bunlar da esasən şifahi edebiyatdan ibaret idi.

Öz ana dilinde edebi nesir yaradan Fuzuli, şiir aleminde olduğu gibi nesirde de dilimizin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ondan sonra gelen bir grup yazarlar, gerek fars ve arap kitaplarının tercümesinde ("Kelile ve Dimne", "Hüseyn kürd", "Seyf-el-miluk" ve s.) gerekse de orijinal nesir eserlerinin yaranmasında (Bakıhanov ve s.) büyük ustattan çok şey öğrenmişlerdir.

Füzulinin "Hediketüs-süeda", ("Hoşbehtler bağçası") adlı tarihi eserinde (Bu eser. H. Vaiz Kaşifinin farsça yazdığı "Rovzetüşşüheda"sından iktibasdır. Ancak Fuzuli serbest işlemiş, deyişmiş, elaveler etmiştir.) görebiliriz.

"Hedigetüs-süeda"nın nesrimizde birinci büyük tarihi povest saymak olar. Mövzunun dini mahiyeti, kahramanların çoğunun dini-tarixi simalar olması, heç vakit bize eserin güzel senetkarlık hüsusiyyetlerini, selis stilini, küvvetli dilini, mülayim tehkiye, coşğu, terennüm üsullarını dikkattan kaçırmaya hak vermiyor. Özellikle, "Yusif ve Ye'kub" fesli oldukça güzel edebi tablodur.

Füzulinin "Şikayetname"sindeki (Bu eserin esl adı "Mektub be hidmeti nişancı Paşa"dır. Mezmununa göre "Şikayetname" adı ile meşhurdur).

Büyük şairin üçüncü nesir eseri - "Der te'rifi Qazi Elaeddin ve viladeti Ferzendi kaziyi mezkûr" adlı eseridir. Bu eserde şair, Elaeddin kazını oğlu olması münasibeti ile tebrik edir. Şair, ayn-ayrı adamlara aid bütün başka eserlerinde olduğu gibi, burada da kazını behane olarak alır; dünyadan, hayat hadiselerinden, tebietden bahs eder.

11. Rind ve Zahid.

12. Nizami ve Fuzuli.

13. Ölsüz aşk destanı

14. Füzulide allegoriya,

15. Büyük manevi müasirimiz.

Füzulinin edebi mirası üzerinde çok dikkatli ve detaylı araştırma yapan klasik Azerbaycan filolojik biliminin öncül siması Mir Celal Paşayev bu muhteşem şairin edebi şahsiyetini böyle nitelendirmektedir: "Klassik edebiyatımızda Füzuli gibi kelme ihtiyatı çok olan, onun kadar kelmenin anlamlarını kapsayan ve şu anlamlardan yola çıkarak yeni renkler, yeni edebi sahneler yaratan, her kelmeyi yerinde, mevkeyinde kullanmayı başaran şair bulmak imkansız. Şu nedenle de Füzuliden sonra gelen bir şair bile yok ki, büyük ustata hayran olmasın ve de onun zengin sanat hazinesinden faydalanmasın".

Sonuçlar:

▪ Füzulinin edebi mirasının tahlilinde önümüze çıkan bazı tartışmalı konulara ait Mir Celal Paşayevin görüşleri vardır. Bu görüşler ondan sonra Füzuli eserleri üzerine araştırmalar yapan araştırmacılar ve edebiyat tarihçileri tarafından örnek olarak alınmıştır.

▪ Mir Celal Paşayeye göre Füzuli bir tasavvuf şairi olduğu kadar da gerçekçi bir şairdir. Döneminin güncel sosyioekonomik ve kültür problemleri Füzuli yaratıcılığında yansıtılmıştır.

▪ Mir Celal Paşayeye göre Füzuli gazellerinde hem sufi aşk, hem de dünyevi sevgi var. Hatta sırf sufi şiirlerinde de gerçek sevgi bağlamı dikkatı çeker.

KAYNAKÇA

1. Mir Celal. Seçilmiş Eserleri. 2 ciltte, 1. c. Romanlar, Hikayeler. Bakı, Azərneşr, 1986.

2. İsmayılov Y. Onun söz dünyası/ Mir Celal. Seçilmiş Eserleri. 2 ciltte, 1.c. Romanlar, Hikayeler. Bakı, Azərneşr, 1986, s.5-14.

3. Fuzulinin Poetik Hususiyrtleri, Bakı, 1940-1956.

4. Azərbaycan Sovyet Edebiyatı Tarihi. Bakü, 1988.

5. İsmayılov Y. Mir Celalın Yaradıcılığı, Bakı, 1975.

6. Hüseyinov E. Mir Celal. Bakı, 1991.